

SCHWEITZER Gábor

DOI: 10.15170/DIKE.2022.06.02.04

tudományos főmunkatárs, ELKH TK JTI
habilitált egyetemi docens, NKE ÁNTK

**Összeegyeztethető-e a köztársasági államforma a történeti alkotmánnyal?
Csekey István előadása a Magyar Köztársaság alkotmányáról¹**

***Is the Republican Form of Government Compatible with the Historical Constitution?
István Csekey's Lecture on the Constitution of the Republic of Hungary***

István Csekey's (1889–1963) lecture on the Constitution of the Republic of Hungary (1947) has survived as a manuscript. The internationally renowned representative of 20th century Hungarian public law, besides presenting the basic republican institutions of public law, pointed out that there was not (yet) a radical break in all areas compared to the constitutional conception of the past period. In the area of formalities, there is a certain consistency between the past and the present, which makes even the republican form of government compatible with the construction of the historical constitution. This manuscript is presented in this paper, following a summative assessment of Csekey's academic work.

Keywords: *Constitution of the Republic of Hungary, István Csekey, public law, historical constitution*

1. Csekey István tudományos munkásságáról

Csekey István (1889–1963) a 20. századi polgári közjogtudomány nemzetközileg is elismert képviselői közé tartozott.² Kolozsvári, strasbourgi és heidelbergi felsőfokú tanulmányait, majd berlini és oxfordi tanulmányútját követően 1912-ben helyezkedett el a Kecskeméti Református Jogakadémia közigazgatási jog, statisztika és művelődéstörténet tanszékén. A Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara 1919-ben képesítette magyar közjogból egyetemi magántanárként. Négy évvel később meghívás útján került az észtországi Dorpat (Tartu) város egyetemének közigazgatási jogi tanszékére. Nyolc évi távollét után a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara Politika Tanszékén folytatta oktatói pályafutását. A második világháború idején, 1940 és 1945 között a Kolozsvárra átköltöztetett tudományegyetem Magyar Közjogi Tanszékét vezette, majd – rövid szegedi időszak után – átkerült a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára az akadályoztatott *Esztergár Lajos* helyére a közigazgatási jogi és pénzügyi jogi tanszékre. A közjogi tanszék professzorának, *Molnár Kálmán*nak a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karára történő meghívása után azonban 1946. őszén *Csekey István* foglalta el a pécsi jogi kar meghívására a közjogi, majd alkotmányjogi

¹ Készült az OTKA (K 143008 sz. Magyarország történeti alkotmánya), valamint az ELKH Titkárság (KSZF-15/2023.sz. Magyarország történeti alkotmánya egykor és ma) támogatásával.

² *Csekey István* életéhez és működéséhez lásd RUSZOLY, Csekey István és a magyar alkotmány 37–46.; továbbá JUSZTINGER, Csekey István 23–35., ANTAL – RUSZOLY, Csekey István 155–168.

tanszéket. Mindössze öt évig állhatott a tanszék élén, mert 1951-ben kényszernyugdíjazták.³ Ezalatt az időszak alatt – a tudományos munkásság folytatása mellett – alkotmányjogi és összehasonlító közjogi jegyzeteket is közzétett a joghallgatók számára. Ezek közé tartozott az 1947-ben tansegédletként megjelenő „*A Magyar Köztársaság alkotmánya*” című kiadvány, amelyben az 1943-ban kiadott „*Magyarország alkotmánya*” című könyvhöz fűzött a hatályos rendelkezések alapján kiegészítéseket. „*A régi Magyarország összeomlása és főleg a demokratikus köztársaság változásai szükségessé tették olyan kiegészítő jegyzet kiadását, amely Magyarország köztársasági alkotmányát könyvem rendszerében és méreteihez alkalmazkodva tárgyalja. Mivel tudtommal mindmáig nincs ilyen összeállítás, ez lesz az első kísérlet. a demokratikus magyar köztársaság alkotmányjogának bemutatására.*” – írta a tansegédlet bevezetőjében.⁴ Csekey István irodalmi hagyatékában fennmaradt a tansegédlet kézírata is, aminek figyelembevétele amiatt külön is érdekes lehet, mert a véglegesített szövegben alkalmanként visszafogottabban fogalmazott a kézirat szövegéhez képest.⁵

Csekey István hagyatéka őrzi „*A Magyar Köztársaság Alkotmánya*” című közművelődési előadás szövegét is⁶, amely a köztársasági államformáról szóló 1946. évi I. tc. alapján mutatta be hazánk korabeli alkotmányos alapintézményeit. Az előadás a köztársasági államformát, a történeti alkotmány és az írott alkotmány közötti viszonyt, valamint a köztársasági elnöki tisztséget mutatta be, továbbá az 1946. évi I. tc. preambuluma alapjogi katalógusát értékelte. Csekey István alkotmányjogi nézeteinek rekonstruálása során az előadás szövege mellett érdemes lehet az előadás alapjául szolgáló tansegédletet, illetve annak kéziratát is figyelembe venni.

A történelmi alkotmány konstrukciójának híveként Csekey Istvánt magától érthetően foglalkoztatta az a kérdés, hogy mennyiben maradt meg – megmaradt-e egyáltalán – az alkotmány történelmi jellege a köztársasági államformára történő áttérés után. Beszélhetünk-e még történelmi alkotmányról akkor, amikor az ezeréves monarchikus államformát a köztársasági államforma váltotta fel? „*Főleg pedig akkor, amikor alkotmányunk történelmi jellege elsősorban a király jogállásának kialakulása tekintetében nyilvánult meg, s ennek helyébe az 1946. évi I. tc.-vel az új alkotmány csonka kartájának tekinthető rendelkezések léptek.*”⁷ Rámutatott arra a paradoxonra is, miszerint függetlenül attól, hogy a magyar alkotmányt szívesen tekintették „*ősi, sőt ezeréves alkotmánynak*”, csupán „*az volt benne ezeréves, ami az utolsó 25 évben pusztán elvben volt meg benne: a királyság.*”⁸ Az alkotmányos berendezkedés az 1918-as világháborús összeomlás után került válságba, mert függetlenül attól, hogy Magyarország a forradalmi időszak lecsengését követően elvben hű maradt a monarchikus államformához, a királykérdés megoldatlansága miatt ténylegesen a köztársasági államformára tért át.⁹ Ez a vélemény amiatt külön is érdekes, mert a „*Magyarország alkotmánya*” című 1943-ban megjelent kötetében Csekey István még egyértelműen a monarchikus államforma mellett foglalt állást, bár arra az ellentmondásra is rámutatott, miszerint a közjogi provizórium intézményei nem felelnek meg a monarchikus követelményeknek, hiszen egy monarchia nem lehet provizórikus.¹⁰ Mindebből azonban 1943-ban

³ Csekey István pécsi időszakához lásd ÁDÁM, Közjog, államjog, alkotmányjog 139–141.

⁴ CSEKEY, A Magyar Köztársaság Alkotmánya 1.

⁵ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 1–69.

⁶ MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4719/88. Csekey István közművelődési előadásai. Az előadás feltehetően a pécsi iparos olvasóköri hangzott el. Lásd Dunántúli Népszava, 1948. március 11. 2.

⁷ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 9.

⁸ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 9.

⁹ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 9.

¹⁰ CSEKEY Magyarország alkotmánya 95–96.

még nem vonta le azt a következtetést, hogy Magyarország államformája ténylegesen köztársaság lenne. A teljesség kedvéért azonban arra is szükséges emlékeztetni, hogy *Csekey István* a kormányzói intézmény szabályozása kapcsán több alkalommal is hangsúlyozta, hogy a kormányzó jogállására irányadó rendelkezések „*köztársasági ízeűek*”.¹¹ A kormányzói jogkör 1937-es reformja idején közzétett – nagy szakmai vitát kiváltó – írásainak egyikében is kiemelte az államforma körüli bizonytalanságokat: „*Az az államforma [...], amelyben még ma is vergődünk, jogilag meg sem határozható, hanem legfeljebb körülírható ily módon: tartalmában a királyság felé törekvő, de a köztársaság formáival erősen szakítani nem tudó államforma.*”¹²

Az 1947-es tanségdlet hivatkozott az 1945. évi XI. tc. azon rendelkezésére, miszerint a nemzetgyűlés állapítja meg Magyarország alkotmányát és államformáját. Ennek alapján vonta le *Csekey István* azt a következtetést, hogy a jogalkotó „*megmaradt a történelmi alkotmány alapelveinél*”, hiszen ezzel azt juttatta kifejezésre, hogy „*az alkotmányjog bármely nagyfontosságú tételének szabályozására maga a nemzetgyűlés közönséges törvénnyel illetékes.*”¹³ A törvényhozás tehát nem törekedett a történelmi alkotmány felfogásától idegen alkotmánylevél – azaz írott alkotmány – megalkotására. *Csekey István* úgy vélte, hogy „*alaki szempontból köztársasági alkotmányunk semmiben sem különbözött régi alkotmányunktól*” – hiszen nem került sor alaki értelemben vett alkotmány elfogadására –, jóllehet tartalmi értelemben átalakult Magyarország alkotmányos berendezkedése. Az 1946. évi I. tc.-t pedig „*egy új alkotmány csonka kartájának*” tekintette, amelynek több rendelkezése a „*nyugati írott alkotmányokra*” emlékeztet.¹⁴ *Csekey István* szerint még anyagi értelemben sem adta fel egészen Magyarország az „*ősi, történelmi alkotmányt*”, hiszen a fiatal magyar demokráciát „*szemmel láthatóan az az elgondolás vezette, hogy magyar talajból kívánja felépíteni az állam demokratikus épületét.*” Nem kívánta ugyanis a múltból mindenképp elvetni azokat az intézményeket, amelyek beváltak és sok tekintetben „*a magyar észjárás és a magyar lélek*” megnyilatkozásai voltak.¹⁵ Az 1946. évi I. tc. a záró rendelkezések között mindössze azokat a jogszabályokat hatálytalanította, amelyek a megszűnt királyságra és kormányzói intézményre vonatkoztak. Az alkotmányjognak azok a tételei ellenben, amelyek nem ellenkeznek a köztársasági államformával, továbbra is hatályban maradnak. Ennek igazolásaként utalt az analógia útján alkalmazható szokásjogi elemekre. Miután az 1946. évi I. tc. a nemzetgyűlés összehívásának módjáról nem rendelkezett, a köztársasági elnök analógia alapján gyakorolja ezt az uralkodót szokás és törvény szerint megillető jogot.¹⁶ Ez a gondolatmenet nyilvánvalóan azt a célt szolgálhatta, hogy a folytonosság meglétét igazolja a történelmi alkotmány korszakának felfogása és a kialakuló republikánus közjogi berendezkedés között. *Csekey István* óvatos állásfoglalásaihoz képest *Molnár Kálmán* – ebben az időszakban megjelenő előadásjegyzetei alapján – egyértelműen arra törekedett, hogy a történelmi alkotmány bizonyos intézményeit összhangba hozza az 1946. évi I. tc. elfogadása óta érvényesülő republikánus közjogi berendezkedéssel. Arra tett ugyanis kísérletet, hogy a Szent Korona tant a köztársasági államforma keretei közé helyezze el. „*Magyarország az 1946. évi I. tc.-kel az ősi királysági államformát váltotta fel, ezzel történelmi alkotmányának több alaptételét helyezte hatályon kívül. Hatályban maradt viszont a szent korona*

¹¹ CSEKEY, A kormányzó és jogköre 257–265.

¹² CSEKEY, A kormányzói jogkör kiterjesztése 5–6.

¹³ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 10.

¹⁴ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 10.

¹⁵ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 11.

¹⁶ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 11.

tanának éppen legalapvetőbb tétele: hogy Magyarországon minden hatalom forrása maga a nemzet, az államilag szervezett nép.¹⁷

Csekey István véleménye szerint Magyarország az 1946. évi I. tc. preambuluma miatt a továbbiakban azon írott alkotmánnyal rendelkező államok mögé sorakozott fel, amelyek francia mintára az alkotmány preambulumban az emberi jogokat, illetve az alapjogokat is deklarálták. Ezt a megoldást Csekey István nem tartotta elfogadhatónak. Magyarország ugyanis „minden európai kontinentális államot megelőzve legelsőnek nyilatkozta ki az emberi szabadságjogokat elsődleges alakjukban 1222. évi Aranybullájában. A világon pedig csak egyetlen más állam előzte meg mindössze hét esztendővel: Anglia a Magna Chartájával. E törvényeket természetesen koruk nyelvén kell olvasni és értelmezni. Az aranybulla pl. még csak a nemesek perbehívását szabályozza s a személyes szabadság alapbiztosítékait még csak reájuk korlátozza, de a középkorban a nemesség alkotta a nemzetet. Az Aranybullának e tételei mai is hatályosak azzal az eltéréssel, hogy 1848-ban a rendi különbségek eltörlésével a nemesek helyébe az állampolgárok léptek”, ily módon az Aranybulla nemesekre korlátozott szabadságjogai 1848-tól az egész nemzetet megillető polgári szabadságjogokká léptek elő.¹⁸ Az 1848-as törvényhozás szintén az emberi szabadságjogok törvényi szintű elismerésére irányult. „Nem utánozza ugyan a külföldet, nem deklarálja ünnepélyesen az emberi alapjogokat, hanem magyar szellemben és magyar alkotmányos módszerrel olyan jogokat állapít meg, amelyek a deklarációk hatását tükrözik.”¹⁹ A polgári forradalom törvényhozása ugyanakkor nemcsak a jelszavakat hangoztatta, hanem kellő megfontoltsággal és gyakorlati érzékkel a hazai viszonyokra vonatkozó tételes törvényeket alkotott, amelyek „annyira magyar talajban gyökereztek, hogy nem is lehettek külföldi törvények utánzatai.”²⁰ Csekey István véleménye szerint nem is létezett olyan lényeges szabadságjog, amelyet a magyar alkotmány törvényekben, szokásjogi gyakorlatban, vagy kormányrendeletekben ne biztosított volna. „Némelyek tévesen azt hiszik, hogy eddig Magyarországon nem érvényesültek a szabadságjogok és azokat szabadon lehetett lábbal tiporni.”²¹ Az emberi jogok deklarációjával tehát az 1946. évi I. tc. nem alkotott új jogot, hanem ünnepélyes keretek között sorolta fel mindazt, ami hosszú idő óta már amúgy is jogként érvényesült hazánkban. A szabadságjogi katalógus bírálatakor elkerülte Csekey István figyelmét, hogy a közjogi provizórium általa is bírált korszakában a polgári és politikai szabadságjogokat erőteljesen korlátozták, ami a második világháború éveiben végzetes következményeket vont maga után. Az állampolgárok jogi egyenlősége kapcsán Csekey István is hivatkozott azokra a magyar jogfejlődéssel teljesen ellentétes „idegen minta” alapján és javarészt „idegen nyomás” hatására megalkotott jogszabályokra, amelyek az ún. zsidótörvények által az izraelita vallásfelekezethez tartozás alapján, valamint „a fajiség szempontjából” tettek különbséget az állampolgárok között.²² Nem a véletlen műve tehát, hogy emberi jogok tragikus következményekkel járó felrúgása miatt az 1946. évi I. tc. preambuluma kiemelt fontosságot tulajdonított a legalapvetőbbnek tekintett szabadságjogok felsorolásának. Az alapjogi katalógus kapcsán Egyed István, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara közjogász professzora mintegy a fentiek kiegészítéseképp azt hangsúlyozta, hogy

¹⁷ MOLNÁR, Magyar alkotmányjog 54.

¹⁸ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 51.

¹⁹ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 52.

²⁰ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 52.

²¹ CSEKEY, Magyarország alkotmánya 52.

²² CSEKEY, Magyarország alkotmánya 49.

„a szabadságjogok törvénytelen megsértése esetére a legteljesebb bírói védelmet kell biztosítani és különösen a közigazgatási bíróság hatáskörét elvi alapon minden közigazgatási jogsérelem esetére ki kell terjeszteni.”²³

A Magyar Köztársaság alkotmányáról szóló előadásban – akkoriban írt közjogi munkáival összhangban – Csekey István a republikánus jellegű közjogi alapintézmények bemutatása mellett arra is rámutatott, hogy (még) nem minden területen következett be radikális szakítás az elmúlt időszak alkotmányjogi felfogásához képest. Álláspontja szerint az alakítások terén megmaradt némi összhang is érzékelhető a múlt és a jelen között, aminek következtében még a köztársasági államforma is összeegyeztethető a történelmi alkotmány konstrukciójával.

2. Forrásközlés

A Magyar Köztársaság Alkotmánya *Írta CSEKEY ISTVÁN²⁴*

„Magyarország államformája 1946. január 31-e óta köztársaság. 945 évig volt Magyarország királyság, a vezérek korának hozzászámításával pedig egy évezrednél tovább volt monarchia. Ez az államforma megfelelt a múlt idő követelményeinek. Nemzeti királyok: az Árpádok, Anjouk, Hunyadi Mátyás idején Magyarország európai nagyhatalomként szerepelt. Amióta azonban a török hódoltság következtében szétdarabolódott és királyai a lelkétől idegen és külföldön székelő dinasztiából kerültek ki, hatalmi állását kénytelen volt megosztani a Habsburg örökös királyságokból és tartományokból alakult Ausztriával. Így az Ausztriával való uniónak lett a következménye, hogy Magyarország is belekényszerült az első világháborúba, amehyből példátlanul megcsönkítva került ki.

1918. november 13-án megszünt Magyarországon a királyi hatalom gyakorlása. Bár az utána 1920-tól 1944 végéig tartott közjogi provizórium céljával az alkotmányosság helyreállítását tűnte ki, ez csak részben sikerült, mert a királyság intézményét valóban visszaállítani sohasem tudta. Mivel 1921-ben a győztes nagyhatalmak intervenciójára a Habsburgokat detronizálni kényszerült, az 1920-ban választott kormányzó a király helyetteséből államfővé változott. Hiába nevezte tehát Magyarországot magát királyságnak és hiába használták intézményei a királyi jelzőt: Magyarországot már ebben az ideiglenes helyzetben köztársaságnak kellett tekinteniük, amehelyett elnökét kormányzónak nevezték. Ily körülmények közt az 1946: I. tc., amellyel Magyarország belépett az európai köztársaságok sorába, mintegy szerves fejlődésnek volt az eredménye. Szinte legalizálta az utolsó negyedszázad állami életformáját.

Felmerül azonban a nagyfontosságú alkotmányjogi kérdés, hogy az államforma változtatás után megmaradt-e továbbra is a magyar alkotmánynak történelmi jellege. Lehet-e történelmi alkotmányról beszélni még akkor, amikor ezeréves monarchikus államformánkat köztársasági államformával cseréltük fel? Főleg pedig akkor, amikor alkotmányunk történelmi jellege elsősorban a király jogállásának kialakulása tekintetében nyilvánult meg, s ennek helyébe az 1946: I. tc.-el az új alkotmány csonka kartájának tekinthető rendelkezések léptek.

Az alkotmány fogalma azonban nem anyagi, hanem alaki fogalom. Magyarországon pedig, ahol a törvénynek is tisztán alaki a fogalma, még inkább az. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk meg a magyar alkotmányt, arra az eredményre jutunk, hogy a törvényhozás, a legszélesebb demokratikus választójog alapján egybegyűlt nemzetgyűlés az 1945: XI. tc.-ben kijelentette, hogy a nemzetgyűlés állapítja meg Magyarország államformáját és alkotmányát. Ezzel pedig hű maradt a hagyományos magyar felfogáshoz, megmaradt a történelmi alkotmány alapelveinél. Mert ez azt jelenti, hogy az alkotmány jog bármely nagyfontosságú tételének szabályozására

²³ EGYED, Az emberi alapjogok 2.

²⁴ MTA Könyvtár Kézirattára, Ms 4719/88. Csekey István közművelődési előadásai.

maga a nemzetgyűlés közönséges törvényekkel illetékes. Vagyis a magyar nemzetgyűlés nem ragadtatta el magát az alkotmányozás lázától és nem törekedett külföldi mintára valami nagyobb hatályú, nehezebben változtatható alaptörvényt, valami alkotmánylevelet, tehát kartális alkotmányt létesíteni, amelynek megváltoztatásához nehezített módszerek: alkotmányozó gyűlés, népszavazás vagy minősített szavazás stb. szükséges. Ami tehát a merev vagy kartális alkotmányoknak legjellemzőbbje, a nehezített módszerekkel megváltoztatható alaptörvény fogalma még mindig nem tört utat magának a magyar alkotmányba. Más szóval alaki szempontból mai alkotmányunk semmiben sem különbözik régi alkotmányunktól. Magyarország tehát hajlékony történelmi alkotmányával még ma is egyetlen az egész európai szárazföldön, alkotmánya pedig e tekintetben az egész világon csupán az angol alkotmánnyal hasonlítható össze.

Sőt még anyagi értelemben sem adta fel egészen Magyarország ősi, történelmi alkotmányát. A második világháború után ugyanis elemi erővel megnyilatkozó demokratikus irányzatot szemmel láthatóan az az elgondolás vezette, hogy magyar talajból kívánja felépíteni az állam demokratikus épületét. Nem óhajtja tehát a múltból mindenképpen elvetni és kiküszöbölni azokat az intézményeket, amelyek beváltak és sok tekintetben a magyaros eljárás és a magyar lélek megnyilatkozásai voltak.

Az 1946: I. tc. is, amely nem alaki, hanem anyagi értelemben a mai demokratikus államrend alaptörvényének tekinthető, csupán azokat a jogszabályokat hatálytalanította, amelyek a megszünt királyságra és kormányzói intézményre vonatkoztak. Az alkotmánynak azok a jogszabályai ellenben, amelyek nem ellenkeznek a köztársasági államformával, továbbra is hatályban maradnak. Így többek között a szokásjog is, amelynek csaknem ugyanolyan szerep jutott a magyar, mint az angol alkotmányban. Tetelei most megfelelő módon, esetleg analógiákkal alkalmazandók. Az 1946: I. tc. pl. nem intézkedik a köztársasági elnök jogai között a nemzetgyűlés összehívásáról, a nemzetgyűlési időszaknak (ciklusnak) és az évi ülésszakoknak a megnyitásáról, valamint berekesztéséről, s a köztársasági elnök már is per analogiam gyakorolta ezeket a királyt szokás és törvény szerint megillető jogokat. Ugyancsak hallgat a törvény az államfőt megillető rendeletkibocsátási jogról, de a köztársasági elnök már is élt vele. A nemzetgyűlési választásokról szóló 1945: VIII. tc. pedig a nemzetgyűlés tagjainak szólásszabadságát biztosító mentelmi jog és büntetőjogi védelem tekintetében az 1944 előtti országgyűlésre vonatkozó szabályok további alkalmazását rendelte el, amelyek javarésze szintén szokásjogban gyökeredzik. Ezzel pedig a mostani demokratikus törvényhozás értékes példát nyújtott a régi magyar alkotmány rendelkezéseinek az új alkotmányba való beillesztésére.

000

A Magyar Köztársaság élén elnök áll, akit a nemzetgyűlés négy évre választ. Magyarország nem követte azokat a köztársasági alkotmányokat, amelyek az elnök jogkörét részleteiben szabályozzák, hanem az ország különleges igényeit vette figyelembe. A köztársasági elnökre ruházta mindazokat a jogokat, amelyek szükségszerűen következnek az államfői tisztség természetéből és közjogi jelentőségéből. A köztársasági elnök jogállása körülbelül koronázatlan király jogállásának felel meg, mint ahogy a kormányzó is annak felel meg. Eszerint a Magyar Köztársaság elnöke nem gyakorolhatja az ún. privilegialis jogkört, vagyis a törvényszentesítési, a nemességadományozási és a főkegyúri jogot. Egyébként azonban ehelyre ugyanazok a jogok illetik, mint annak idején a királyt.

Személyi jogállásra már a köztársasági elnök lényegesen különbözik a királytól. Az előbbinek személye szent és sérthetetlen volt, az utóbbié csak érthetetlen. Bár a köztársasági elnök állampolgár, tisztségének jelentősége szükségessé teszi személyének az állampolgárok közül való kiemelését és különleges büntetőjogi védelmét. Erről

intézkedik a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946: VII. tc. Míg a király felelőtlen volt, addig a köztársasági elnök ellen mind büntető, mind polgári per indítható, sőt alkotmány jogilag is felelősségre vonható, ha megsérti az alkotmányt vagy a törvényt. A nemzetgyűlés legalább 150 tagjának írásbeli indítványára a képviselők legalább kétharmad részének jelenlétében és a jelenlévők legalább kétharmad részének szavazatával vonható felelősségre. Felette a nemzetgyűlés tagjaiból alakított bíróság ítélkezik.

A köztársasági elnökválaszthatósághoz csupán három kelléket követel meg a törvény: a magyar állampolgárságot, a 35 éves életkort és a nemzetgyűlési képviselőválasztási jogosultságot. Egymásután két ízben köztársasági elnöké senkit sem lehet megválasztani.

A köztársasági elnök jogait – éppen úgy, mint annakidején a király – csak a nemzetgyűlésnek felelős kormány közreműködésével gyakorolhatja, továbbá minden rendelkezése és intézkedése csak akkor érvényes, ha a miniszterelnök vagy az illetékes miniszter ellenjegyzí.

A köztársasági elnök jogai a törvényhozásban kétfélék: olyanok, amelyek őt a törvényalkotásban közvetlenül részesítik és olyanok, amelyek a nemzetgyűlés működésére vonatkoznak. Az előbbihez tartozik a törvénykiállítás (promulgatio) és a törvénykihirdetés (publicatio) joga. A köztársasági elnök a nemzetgyűlés megállapította szöveget legkésőbb 15 nap alatt kihirdetést elrendelő záradékkal és aláírásával látja el. A törvény azonban nem ruházza fel sem a szentesítés, sem az abszolút vétő jogával, hanem csupán arra hatalmazza fel, hogy a nemzetgyűlés határozatát 15 nap alatt újabb megfontolás végett észrevételeinek közlésével egy ízben visszaküldhesse a nemzetgyűlésnek. Ha ez a szöveget változatlanul fenntartja, a köztársasági elnök a hozzáféréstől számított 15 nap alatt törvényként rendszeren kihirdetni köteles. Ebből pedig következik, hogy a köztársasági elnök a törvényhozó hatalomnak a nemzetgyűléssel nem egyenrangú tényezője. Míg ugyanis a szentesítés törvényhozó tevékenység, addig a felfüggesztő (szuszpenzív) vétő csak a már kész törvény joghatályosságának tiltakozás formájában való ideiglenes megakadályozása. A köztársasági elnöknek a nemzetgyűlés működésére vonatkozó jogai: a nemzetgyűlés összehívása, elnapolása, berekesztése és feloszlatása. A nemzetgyűlést azonban egy ülészakban legfeljebb egy ízben napolhatja el, mégpedig 30 napnál nem hosszabb időre. Sőt az elnapolás tartama alatt is köteles a nemzetgyűlés elnöke a nemzetgyűlés összehívására, ha ezt legalább 100 képviselő írásban indítványozza.

Kormányzati tekintetben a köztársasági elnök nevezi ki és menti fel a nemzetgyűlés politikai bizottságának meghallgatása után a parlamenti többségi elv tiszteletben tartásával a miniszterelnököt s ennek előterjesztésére a minisztereket. Ez a rendelkezés az 1848 óta Magyarországon különösen is íratlan alapelveként érvényesülő parlamenti kormányrendszernek a törvénybeiktatása. Megilleti még a köztársasági elnököt a hivatalszervezés, a tisztviselőkinevezés joga. Mivel pedig a köztársasági elnök a végrehajtó hatalom feje, ő áll a közigazgatási hierarchia élén is, de a végrehajtó hatalomból hatósági ténykedésként közigazgatási cselekményt csak a következő kivételes esetekben végez: külügyi téren képviseli Magyarországot nemzetközi viszonylatokban, tehát követeket küld és fogad, ratifikálja a nemzetközi szerződéseket, ha azonban a szerződés tárgya a törvényhozás hatáskörébe tartozik, a szerződéshez hozzá kell járulnia a nemzetgyűlésnek is; kitiüntetési joga körében adományozhatja közhivatali állások címeit, de csak közszolgálatban álló személyeknek; a külügyi szolgálatban, valamint a tudományos és művészi életben rendszeresített, illetőleg szokásos címek másoknak is adományozhatók; érdemrendeket a köztársasági elnök nem alapíthat, de a törvény alapította érdemrendeket adományozhatja; kivételes honosítást eszközölhet; gyakorolja a pertörlés és az egyéni kegyelmezés jogát, de amnesztiát s az elítélt minisztereknek és a legfőbb állami számvevőségek elnökének kegyelmet csak törvény adhat; végül diszpenzációt adhat törvényben meghatározott esetekben törvényes kellékek alól.

000

Magyarország a második veszített világháború után 1945 tavaszán alkotmányjogilag körülbelül ugyanolyan helyzetbe jutott, mint 1918 őszén az első világháború után. Államfő és országgyűlés hiányában vissza kellett nyúlni a szuverén hatalom ősforrásához, a néphez. Bár az országgyűlés a magyar államnak több százados intézménye, amely a XIII. század óta kialakultnak tekinthető s a XIV. század második felétől kezdve két táblára (1848 óta házra) oszlott, miként 1920-ban az első világháború után, most is egykamarás nemzetgyűlés alakult, amely a magyar állami szuverenitás egyetlen képviselőjének jelentette ki magát. Kétségtelen, hogy az 1944. december 21-én Debrecenben összegyűlt ideiglenes nemzetgyűlés tagjait nem a törvényekben megszabott alakosságok megtartásával választották meg, de ez akkor a viszonyok kényszerítő hatalma miatt nem is lett volna lebeséges, hisz az ország területének kétharmad részén még a háború dúlt. Az ideiglenes nemzetgyűlés tehát jórészen a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt politikai párt (a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt) tagjaiból alakult meg és ideiglenes nemzeti koránvt választott, amelynek széleskörű felhatalmazást adott rendeleti kormányzásra. Az ideiglenes nemzetgyűlés törvénybe iktatta a moszkvai fegyverszüneti egyezményt, a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földbőzjuttatásáról szóló kormányrendeletet, a népbíraskodásról szóló kormányrendeleteket és megalkotta a nemzetgyűlési választásokról szóló 1945: VIII. tc.-et.

A törvény a nemzetgyűlés időtartamát négy évben állapította meg. Elvi deklarációba foglalta azt a demokratikus alapgondolatot, hogy a nemzetgyűlési képviselőket általános, titkos, közvetlen, egyenlő és községenkénti választójog alapján kell megválasztani. Aktív és passzív választójogot adott minden magyar állampolgárnak, aki 20. életévét betöltötte. A képviselőket részben a pártok választókerületi lajstromán választották meg, úgyhogy minden leadott 12.000 érvényes szavazatra esett egy képviselői megbízatás, továbbá 50 képviselőt kellett választani ugyanazzal a szavazással a pártok országos lajstroma alapján, végül 12 képviselőt választott a nemzetgyűlés első ülésén az ország szellemi és közéleti vezető személyiségei közül. Így lett a nemzetgyűlés tagjainak szám 441. Az 1945 november 4-i országos képviselőválasztás alapján összeült nemzetgyűlésnek egyik legjelentősebb alkotmányjogi alkotása volt az 1946: XXVI. tc. a nemzetgyűlési képviselők összeférhetlenségéről.

000

A Magyar Köztársaság kormányában helyet foglal 15 tárcával bíró és 3 tárcanélküli miniszter, akiket a költségvetési törvény a következő sorrendben sorol fel: a miniszterelnök, három tárcanélküli államminiszter, akik közül kettő miniszterelnökbehettes, továbbá közellátásügyi miniszter, tájékoztatásügyi miniszter, külügyminiszter, belügyminiszter, pénzügyminiszter, ipariügyi miniszter, kereskedelem- és szervezetkezetiügyi miniszter, közlekedésügyi miniszter, földművelésügyi miniszter, vallás- és közoktatásügyi miniszter, igazságügyi miniszter, honvédelmi miniszter, népjóléti miniszter, valamint építés- és közmunkaügyi miniszter.

000

A Magyarországi államformájáról szóló 1946: I. tc. preambule-je ünnepélyes nyilatkozattal biztosítja a köztársaság minden polgárának az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait. Mintegy példaképpen kiemeli a következőket: a személyes szabadság, jog az elnyomástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes ember élethez, a gondolat

és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.

Eddig az ún. szabadságjogok megítélése tekintetében az angol és a magyar alkotmányjogi felfogás megegyezett abban, hogy a szabadságjogokat nem származtatta az emberrel született természetes jogok fikciójából. Az angol és a magyar alkotmányfejlődés ezt a Rousseau-tól eredő elméletet különben is megelőzte. Ennek következtében abban is megegyezett az angol és a magyar alkotmány, hogy nem deklarálta az ún. emberi jogokat, mint a francia-belga és a mintájukra készült többi alkotmány: felsorolásukra, taxációjukra sem törekedett, mint pl. a weimari német alkotmány. Míg azonban az angol jogi szemlélet ezeket nem az emberrel született természetes jogoknak, hanem „the rule of the supremacy of law” következményének tekinti: addig a magyar felfogás e jogokat sokféleségük és különbözőségük ellenére is az állammentes szféra natív státusába tartozó megnyilvánulások közé sorozza. Egyezett az angol és a magyar szemlélet annyiban is, hogy e jogokat nem tekintette állampolgári alapjogoknak. E jogok nemcsak az állampolgárokat illetik, hanem csekély kivétellel mindenkire vonatkoznak, aki az állam területén tartózkodik. De külföldi értelemben vett alapjogokról sem beszélhetünk, mint ahogy a hajlékony angol és történelmi magyar alkotmány az alaptörvény fogalmát sem ismeri. Az alapjog ugyanis a tételes jogokban nagyobb erejű, különleges alakításukkal alkotott és így csupán ugyanilyen *contrarius actus*szal megváltoztatható jogszabályt jelent. Ez az alapjog- és alaptörvényalkotó alaki eljárási mód mind az angol, mind a magyar alkotmányban hiányzik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezek a nagyfontosságú alkotmányjogi elvek ne alakultak volna ki. Íme egy közös példa. Az angol Great Charter (1215) és a magyar Aranybulla (1222) már a XIII. században rendelkezik a személyes szabadság nagy elvéről. Emellett a szabadságjogokra vonatkozó jogelvek mindkét történelmi alkotmányban nem annyira írott törvényekben gyökereznek, mint inkább szokásjogi fejlődésben. Az angol és a magyar íratlan alkotmányfejlődés tehát ebben a vonatkozásban is valami felsőbbrendűséget és nagyobb állandóságot mutat.

Ennélfogva amikor most ezeket a szabadságjogokat az 1946: I. tc. préambule-je felsorolta, ez nem jelentette azok mostani deklarációját vagy nagyobb hatályát, mint ahogy az sem jelentette keletkeztetésüket, amikor közülük többet a magyar jog kodifikált. Ennek a formába öntésnek vagy a hozzájuk fűzött büntetőjogi szankciónak nem jogkeletkeztető, konstitutív volt a jellege, hanem mindössze ismétlődött az az alkotmányjogunkban annyiszor megnyilvánult tünet, hogy a törvény csupán írott formába öntötte a történelmi folyamat következményét.”

Felhasznált szakirodalom és források

- ÁDÁM Antal: Közjog, államjog, alkotmányjog. In ÁDÁM Antal (szerk.): A pécsi jogi kar 90 éve. Pécs 2013, 139–141.
- ANTAL Tamás – RUSZOLY József: Csekey István (1889-1963). Forum, Acta Juridica et Politica, 2020/10. sz. 155–168.
- CSEKEY István: A kormányzó és jogköre. Magyar Jogi Szemle, 1920/május. 257–265.
- CSEKEY István: A kormányzói jogkör kiterjesztése. Magyar Szemle, 1937/január. 5-6.
- CSEKEY István: A Magyar Köztársaság Alkotmánya. Pécs 1947
- CSEKEY István: Magyarország alkotmánya. [1947.] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1-3., 51.
- CSEKEY István: Magyarország alkotmánya. Budapest 1943
- EGYED István: Az emberi alapjogok. Új Ember, 1946. március 24. 2.
- JUSZTINGER János: Csekey István. In KAJTÁR István (szerk.): Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923–2008). Antológia. Pécs 2008, 23–35.
- MOLNÁR Kálmán: Magyar alkotmányjog. Budapest é. n.
- MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4719/88. Csekey István közművelődési előadásai
- RUSZOLY József: Csekey István és a magyar alkotmány. Jogtörténeti Szemle, 2003/3. sz. 37–46.